

פרשת משפטים - שכתבה ד"ר איילת סיידלר

בפרשת השבוע, פרשת משפטים, מופיע קובץ המצוות הראשון בתורה (כא, א – כג, ט). הקובץ עוסק במצוות רבות ומגוונות ואמנה כמה מהן: דיני העבד והאמה, דיני רוצח בשוגג, דיני נזקים שונים בגוף ובממון, דין המפתה בתולה, דין המכשפה ועוד ועוד.

בעוד שהיסוד המארגן את החלק הסיפורי של התורה הוא הרצף הכרונולוגי, נראה שברצף גדול של מצוות היינו מצפים לסדר המבוסס על תוכן. עיון במצוות המופיעות בפרשה מגלה עד מהרה שהאתגר למציאת עקרון הסידור התוכני של המצוות אינו פשוט ודי אם נתבונן ברשימה החלקית בה פתחתי את דברי.

מבין פרשני ימי הביניים מתאפיין ראב"ע בפרשנות שיטתית המנסה לבאר את הרצף. ודוק – בכל מקום בתורה בו מופיעות מספר מצוות ברצף יציע ראב"ע פירוש לסדר הופעתן.

הן בפירוש הקצר והן בפירושו הארוך לספר שמות מציב ראב"ע כלל בפתח פירושו למצוות. ואלו הם דבריו

'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם [...] וקודם שאפרש זאת הפרשה אומר בה כלל, שכל מצוה ומשפט בפני עצמו עומד. גם יש כדמות סמך להדבק הפסוקים' (שמ' כא, א). (פירושו הקצר כא, א)

הכלל אותו קובע ראב"ע מכיל שתי קביעות. האחת - כל מצווה היא יחידה עצמאית היכולה להילמד באופן מלא ללא קשר לסמיכותה למצוות האחרות. השנייה - פירוש סמיכות הוא 'דמות סמך' ובמקומות נוספים מגדיר אותו ראב"ע כ'דרך דרש'. ראב"ע הידוע כפשוטן מובהק רואה בפירוש הפשט את העיקר. הערכתו שהסמיכות היא 'דרך סמך' ו'דרך דרש' מלמדת כי מלכתחילה לא סבור ראב"ע שפירושי הסמיכות הם פירושים מבוססים דיים. למרות הנחות אלו דואג ראב"ע לפרש בכל מקום סמיכות ואביא לכך מספר דוגמאות.

פרק כא פותח בדיני עבד ואמה (א-יא) ועובר לדינים שונים הקשורים בהכאת אדם את רעהו: הכאה הגורמת למוות (יב), הכאה בשוגג (יג), הכאה הגורמת נזק גופני אך לא מוות (יח-יט) ועוד. בין הדינים מוזכר גם דין מכה אביו ואמו (טו) וכן דין מכה עבדו (כ-כא; כו-כז). להלן שניים מבין פירושי הסמיכות שמציע ראב"ע בפסוקים אלו.

(יב) מכה – טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה, כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו (שמות כ"א: כ"ב-כ"א).

(טו) ומכה – בעבור שהזכיר ומכה איש ומת (שמות כ"א: י"ב), הוצרך לפרש, כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות, כמו: מכה אביו.

לדעת ראב"ע דיני העבד המופיעים בפסוקים א-יא זקוקים להשלמה – דיני הכאת העבד. בכדי לדון בהם עוברת התורה לדון בדיני המכים כהקדמה לדיני מכה עבדו. תוך כדי דיון בדיני המכים ועונשיהם מזכירה התורה כי במקרה של הכאת אב ואם, גם אם הם נהרגו מהמכה, דינו של המכה מוות. ראב"ע מזהה בפירושו נושא עקרי (דיני העבד) על הרקע הנדרש להשלמת דינים אלו (דיני המכים בלבד) ועל סטייה קלה הקשורה לנושא (אם כבר הוזכרו דיני המכה יש לדון בדין החריג של מכה אביו ואמו)

דוגמא נוספת, בה נראה כי ראב"ע נוקט בדרך יצירתית יותר למציאת קשר בין מצוות מצויה בפירושו לסמיכות שבין דין פיתוי הבתולה לדין המכשפה (כב, טו – יז) לדבריו (בפירוש הקצר לכא, א):

והזכיר מכשפה אחריה בעבור שיבקש האוהב נערה דברי כשפים למלאות תאותו.

ראב"ע טוען שבפועל המפתה עלול להיעזר בשירותיה של מכשפה כדי שתסייע לו בכישוף אהובתו.... אי לכך נסמכו מצוות אלו זו לזו.

הדוגמאות שהבאתי משקפות את מפעלו הפרשני של ראב"ע ואת למאמציו השיטתיים בהצעת פירוש לסמיכותן של מצוות. אולם מדוע מתאמץ כל כך ראב"ע להבין את סדר המצוות לאחר שהצהיר כי אין חובה למצוא סדר זה וכי פירושים להבנת הסדר אינם מבוססים דיים?
את התשובה לכך נמצא בפירושו הארוך (כא, א):

אומר לך כלל לפני שאחל לפרש, כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה, או זאת המצוה אל זאת, נדבק בכל יכולתנו. ואם לא יכולנו, נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתינו.

הנחתו של ראב"ע היא כי חייב להימצא הגיון לסדר המצוות. נראה שמאחורי הנחה זו מבוססת הנחה רחבה יותר - התורה כתובה בהגיון ובסדר. שאיפתו לגילוי סדר זה מביאה אותו לעיתים למבוי סתום. ראב"ע מצהיר בפנינו על חובתו כפרשן להתאמץ ולמצוא סדר זה בכל יכולתו. את חוסר יכולתו להציע פירוש לסמיכות במקרים מסוימים מייחס ראב"ע בענוותנותו ומתוך הכרה במעלת התורה - ל'חוסר דעתנו'.

נראה כי פירושי ראב"ע מניחים בפנינו את היסודות להבנת סדר המצוות ולא פחות חשוב מכך, את המאמץ והענווה הדרושים בלימוד תורה.

¹ רבי אברהם אבן עזרא 1089 – 1164 בערך, חי עד גיל 50 בספרד ובעקבות רדיפות המוסלמים יצא צפונה ונדד במדינות שונות באירופה – איטליה, צרפת אנגליה ועוד.

¹ לאחר הגירתו מספרד כתב ראב"ע פירוש לחמישה חומשי תורה ובשלב מאוחר יותר בחייו שב וכתב פירוש נוסף לתורה הפירוש הארוך. לצערנו רק בפירוש לספר שמות, ובפרקים אחרים בספר בראשית, נותרו בידנו שני הפירושים.